

ЧИЖМАР ОЛЬГА

(Ужгород)

Специфіка власних назв персонажів повісті Ю.Станинця „Юра Чорний” та роману „Сусіди”

Найпомітнішими творчими здобутками Ю.Станинця сучасні літературознавці справедливо вважають його роман „Сусіди” та повість „Юра Чорний” [3]. Тому цілком зрозуміло, що найпоказовішим щодо індивідуальної письменницької майстерності автора у царині літературно-художньої онімії є ці широкі епічні полотна.

За усталеними традиціями нової української літературно-художньої антропонімії кінця XIX – початку XX ст. Ю.Станинець, скрупульозно дотримуючись реалістичних принципів, виписує антропонімійне тло повісті „Юра Чорний”. Усі персонажі повісті – головні та другорядні – іменуються автором у строгій відповідності до реального закарпатоукраїнського антропонімійного узусу першої пол. XX ст. Так, автор широко залучає у ролі ЛХА цілу низку таких поширених традиційних прізвищ українців Закарпаття, як *Білинець, Пилипець, Гаврилець, Іванець, Попович, Смерека, Мотринець, Гоцар, Максимчук, Мідяник, Гайович, Дуб, Ціпок, Стан* [пор.: 10] тощо. Такі ЛХА-прізвища Ю.Станинця виконують не лише номінативну функцію, а й слугують переконливим мовностилістичним засобом легітимізації дії усієї повісті, одностайно пов’язуючи її з територією сучасного Закарпаття.

Власні імена персонажів повісті Ю.Станинця „Юра Чорний” також запозичені автором із традиційного закарпатоукраїнського іменника першої половини XX ст., причому Ю.Станинець віддає перевагу іменам з найвищою частотою вживання. Пор.: *Михайло, Іван, Юра, Василь, Андрій, Марія, Василина*. Власні імена персонажів Ю.Станинець вживає, як правило, в нейтральних офіційних варіантах, що також відповідає особливостям функціонування імен в закарпатоукраїнському іменнику. І лише зрідка, зокрема

при номінації персонажів-дітей, автор вживає здрібнілі варіанти на зразок *Анночка*, *Цилька*, яким, окрім емоційно-оцінних конотацій, притаманна ще й об'єктно-вікова стилістична значущість [11].

Об'єктно-вікова значущість притаманна й для кількох ЛХА повісті Ю.Станинця „Юра Чорний”, які автор також запозичив з реального закарпатоукраїнського антропонімікону, – це традиційні закарпатські андроніми *Волощучка*, *Пилипцяня*, *Ігнатиха* тощо, утворені від прізвищ чоловіків (*Волощук*, *Пилипець*, *Ігнат*) за допомогою суфіксів *-к-*, *-аня-*, *-их-* [8] та прізвище персонажа-підлітка *Василь Поповичів*, яке утворено за допомогою посесивного суф. *-ів* від прізвища батька найменованого персонажа *Попович* [11].

У всьому тексті повісті „Юра Чорний” нами зафіксовано лише два випадки вживання автором емоційно-оцінних іменних варіантів без об'єктно-вікової стилістичної значущості: мати звертається до сина-підлітка пестливо *Юрику*, бо його кривдить батько, та закохані, фліртуючи, називають одне одного фамільярними варіантами *Юрко* (емоційно нейтральним у повісті виступає іменний варіант *Юра*) та *Цилька*. Пор.: „Добре Цилько! Най буде так, як ти кажеш, – сказав, натискаючи на слово *Цилько*, щоб відплатитися за її *Юрку*”.

У тексті повісті „Юра Чорний” Ю.Станинець вживає лише два ЛХА, якими іменує персонажів-неукраїнців. І тут Ю.Станинець не розминається з історичною правдою, бо його персонажі, євреї-корчмарі, названі поширеними єврейським прізвищем *Лєбович* та власним іменем *Мошко*.

Реалістичну в найменших деталях антропонімічну картину повісті „Юра Чорний” вдало доповнюють літературно-художні оніми інших класів, серед яких у кількісному відношенні явно переважають топоніми. Так, автор вводить у текст повісті цілу низку власних назв закарпатських сіл та містечок, чим досягає детальної локалізації дії повісті – *Боронява*, *Сокирниця*, *Дулово*, *Колодне*, *Данилово*, *Солотвина*, *Буштино*, *Королево*, *Рахів*, *Ясиня*, *Сигот*. Незважаючи на таку детальну локалізацію дії твору, авто-

ра не можна звинуватити в натуралізмі, бо Ю.Станинець так ніде у тексті повісті і не назвав села, в якому відбувається дія твору. Окрім реальних власних назв населених пунктів, Ю.Станинець широко вводить у текст повісті реальні закарпатські назви інших топонімних класів. Пор.: *Діл, Шандрово, Велятинські гори, Тиса* тощо. Переконливості зображуваних подіям надають і мікротопоніми на зразок *Ігнатово поле, Нивка коло Шубрина, Хмільники, Рінище* та ін., які характеризуються високою частотою вживання у мові селян-персонажів Ю.Станинця. Пор. ще традиційні закарпатоукраїнські зооніми, використані прозаїком у тексті повісті „Юра Чорний” – *Сивуля, Сернаня, Крася, Зораня, Лиска*.

Специфічною рисою літературно-художнього ономастикону повісті Ю.Станинця „Юра Чорний” є майстерне використання автором власних назв християнських свят, які тут виступають переконливим мовностилістичним засобом окреслення часу дії повісті. Усі персонажі за традицією, характерною для закарпатського села поч. ХХ ст., послуговуються народним календарем, за християнськими святами, що, очевидно, було добре відомо Ю.Станинцю як знавцю народного життя та сільському священикові. Тому-то в тексті повісті „Юра Чорний” нами зафіксовано чимало власних назв християнських свят: *Різдво, Свята Неділя, Стрітеня, Цвітна Неділя, Великдень, Благовіщення, Світлий тиждень, Великоє Говіння, Юрія, Михайла, Іллі*. Усі ці власні назви також виступають вагомим засобом легітимізації зображуваних у повісті подій та персонажів, сприяють її реалістичному пафосу.

Ю.Станинець у повісті „Юра Чорний” скрупульозно, у дусі кращих зразків українського реалізму відтворив традиційний закарпатоукраїнський ономастикон першої половини ХХ ст. для того, щоб увиразнити ключовий літературно-художній онім повісті – *Юра Чорний*, у структурі доонімної семантики якого явно домінує психологічне підґрунтя. До речі, про особливий статус цього оніма промовляє і той факт, що автор назвав повість саме іменем головного персонажа.

ЛХА Юра Чорний автор вводить у текст однойменної повісті неначебно у дусі реалістичної манери. Він повідомляє, що „Юру Яремчука ніхто власним прізвиськом не кликав, бо був „перехрещений” протягом життя на Чорного”. Таке, за словами Ю.Станинця, „перехрещення”, або ж присвоєння прізвиська типове явище не лише по закарпатських селах, а й по усій Україні [2; 7]. Замінивши в головного персонажа прізвище на прізвисько, Ю.Станинець не погрішив супроти антропонімної правди ХХ ст., тим більше, що „батько Юри від природи був білявим”, мати Юри також „не мала на собі нічого чорного”. Але „з Юри, на диво всім, вийшов якийсь перевертень, мулат”. Не випадково батько почав називати свого сина „циганчом”, бо в нього „чорні, як в жука, коструби на голові”. Автор навіть детально описує ситуацію, коли Юру вперше було названо Чорним. Отже, прізвисько головного персонажа Чорний на самому початку повісті було присвоєно за особливостями його зовнішності. Прикметно, що Юра не гнівався за своє прізвисько: „Чорний, так Чорний. Аби лише не п'яниця, не брехач, а чорним може бути хоч скільки”.

Однак складається враження, що з розвитком сюжету повісті суто реалістична мотивація зміни прізвища Яремчук на прізвисько Чорний переходить у глибоко психологічну. Тобто ЛХА-прізвисько Чорний змінює мотивацію на психологічну, що ґрунтується на символіці чорного кольору як кольору нещастя, горя, розпуки. Не випадково Ю.Станинець детально та переконливо описує страждання малого Юри, коли батько через смуглявість вважав його байстрюком. Тому-то з дитинства мусив Юра йти з батьківської хати в найми, недоїдати та недосипати. Потім військова муштра та знову найми. Кілька миттєвостей щастя принесло Юрі одруження з Василюю, проте знову посипалися нещастя: у сварці за землю Юра нехотючи відрубав братові Андрію руку, за що відсидів у тюрмі. Після повернення з тюрми тяжко захворіла дружина, яка незабаром помирає. Починається війна, і Юру забирають на фронт. Поранення, полон у Сибіру. Коли по-

вернувся додому, його сильно побили румунські солдати, і Юра помирає у нужді, холоді та самоті. Головний герой навіть сам собі признається, що „на цілому широкому світі нема такої нещасливої людини”, як він. Отже, ЛХА Чорний у фіналі повісті Ю.Станинця „Юра Чорний” стає глибоко психологічно вмотивованим характеристичним онімом, що розкриває трагізм долі найменованого персонажа.

Прикметно, що у міжвоєнний період в новій українській літературно-художній антропонімії з’являється ще один ЛХА Чорний, стилістичні функції та структура онімної семантики якого ідентична до ЛХА Ю.Станинця. Йдеться про ЛХА Чорний у повісті Ю.Яновського „Потомки”. Життя головного персонажа повісті „Потомки” “радянська влада зробила чорним: 8 років каторги, батько вмирає голодною смертю, покинутий матір’ю напризволяще, а дочка Грицька Чорного з намови колгоспників відцуралася від батька [1].

Роман „Сусіди” – це перший закарпатоукраїнський роман, який літературознавці справедливо кваліфікують соціально-побутовим [4]. Однак з погляду історії української літературної мови роман „Сусіди” – це перше широке епічне полотно, написане новою українською літературною мовою. Услід за поезією В.Гренджі-Донського, Зореслава Ю.Станинець утверджує принципи нової української літературної мови і в закарпатоукраїнській прозі, зокрема у першому закарпатоукраїнському романі. Проте, на відміну від повісті „Юра Чорний”, роман „Сусіди” не справив впливу на закарпатоукраїнську літературно-художню антропонімію, бо був опублікований аж після смерті автора, у 2006 р. [4], однак для глибшого розміння процесу утвердження принципів нової української літературно-художньої антропонімії цей твір має першорядне значення.

Роман „Сусіди”, як доводить його дослідниця Наталія Ребрик, Ю.Станинець написав у 1936 р. [4]. Саме панівна тенденція у розвитку тогочасної української літературно-художньої антропо-

німії – глибокий онімійний реалізм – стала визначальною при творенні літературно-художнього антропонімікону першого закарпатоукраїнського роману „Сусіди”. У тексті роману письменник успішно, з глибокою точністю відтворює систему традиційного українського антропонімікону, поширеного у зображуваному регіоні Закарпаття. Прикметно, що, використовуючи реальні топоніми – *Білки, Раковець, Шард, Чингава, Ком’яти, Севлюш*, автор дуже точно локалізує місце дії твору, що накладає на нього ще більшу відповідальність і щодо реалістичного відтворення місцевої антропонімічної системи.

Іменник роману „Сусіди” складають типові для центральних районів Закарпаття імена – *Василь, Гаврило, Іван, Ілько, Митро, Михайло, Міша, Панько, Петро, Штефан, Федір, Юра, Анна, Марія, Марта, Олена, Юлина* та ін. Причому Ю.Станинець віддає перевагу саме тим іменам та їх варіантам, які мають загальнонаціональне поширення або які поширені й на інших теренах України. Лише два іменні варіанти – *Мигаль, Юла, Анця*, які використовує письменник у романі „Сусіди”, можна кваліфікувати суто закарпатськими [9; пор. : 5].

Не розминається письменник з антропонімічною реальністю, коли в одному з діалогів літня особа звертається до незнайомої дівчинки *Марійко*, зважаючи на найвищу частоту вживання цього імені серед українців Закарпаття. Пор.:

– „*Марійко, ци як ти на йм’я, де йдеш?*”

– Домів.

2 Чия ти, Пилипова?”

За зразком традиційної української народної антропонімії Закарпаття Ю.Станинець у романі „Сусіди” послідовно називає жінок-персонажів лише на ім’я або ж до імені додає неофіційні власні іменування – андроніми чи патроніми, які, як правило, створюються не від прізвищ, а від імен чи прізвищ чоловіків та батьків. Наприклад: *Демканя, Кляпчуканя, Станчуканя, Суринцяня, Юраня, Анна Чорнюкова, Марія Мочаркова, Марія Ліхтейова*,

Олена Кудрейчикова, Юла Пилипова, Анця Кобринка, Анна Старостова та ін. [11].

Зміна сімейного статусу персонажа відразу ж спричиняє зміну його найменування: сільська дівчина Марта *Станчучка* після одруження з Петром стає *Петровою* Мартою. Пор.: „...тільки тепер вже не буде Марта *Станчукова*, але *Петрова*”. Пор. ще: „Та для баби вона залишилася тією ж *Марточкою*, котра радо приймає ласощі і дарунки, і зараз вона також має для онуки дещо”.

Персонажі-чоловіки, зокрема неодружені, також у дусі закарпатоукраїнської народної антропонімії іменуються іменем та патронімом, утвореним від імені батька, рідше його прізвища за допомогою суф. *-ів*: *Федір Іванків*, *Іван Тоніїв*, *Петро Йванків*, *Андрій Юриків*, *Петро Гаврилів*, *Петра Йванкового*, *Леців Василь*, *Юра Волошинів*, *Федір Мельників*, *Федір Мочарків*, *Юра Матіїв*, *Василь Гаврилків*, *Мигаль Курдеїв*, *Василь Івана Станчукового*, *Штефан Мигалья Йванкового* та ін. [11].

Прагнучи якнайточніше відтворити в літературно-художній антропонімії роману „Сусіди” особливості вживання емоційно-оцінних іменних варіантів, Ю.Станинець використовує емоційно марковані іменні варіанти дуже економно, лише при номінації дітей-персонажів або ж у мовленні закоханих, причому автор чітко розмежує здрібнілі та пестливі іменні варіанти. Наприклад: „Тільки мати, прощенна, так колись звала його малим та ще, коли відходив до війська. Тоді вона плакала й примовляла:

З *Петрику*, мій *Петрику*, чи побачу я ще тебе коли?..

Це згадав, коли *Петриком* назвала його Марта. Тоді він просив матір, щоб не плакала, бо там йому нічого не станеться, він вернеться. Зачіпало, що мати звертається до нього, як до малого. Тепер навпаки – він любив чути з Мартиних уст: „*Петрику*”. У листі з далекої Америки Петро звертається до дорогої дружини „*солодка Марто*”, і така аналітична форма вираження пестливості запозичена письменником з народнорозмовного мовлення закарпатців. Пор. ще: „Ні, *Марта* посидить ще трохи і піде собі. Та

для баби вона залишилася тією ж *Марточкою*, котра радо приймає ласощі і дарунки, і зараз вона також має для онуки дещо”.

Антропонімійний реалізм – основний принцип передачі власних назв персонажів-неукраїнців. Оскільки у романі „Сусіди” з-поміж неукраїнців представлено лише персонажів-євреїв, то на їх національне походження вказують типові найменування для євреїв Східної Європи, адаптовані на українському мовному ґрунті: *Мошко Шльомович, Дувид, Іцько Герш, Гершко, Мортхо, Сруль, Лайзер, Сура* та ін .

На літературно-художньому антропоніміконі роману „Сусіди” позначилися окремі спроби письменника використати, спираючись на народнорозмовні традиції, найменування особи серед українців Закарпаття, власну назву персонажа для характеристики психологічного стану мовця, розкриття його душевних переживань. Так, для Марти ім’я нелюба, за якого її заставляли вийти заміж, породжує в її душі бурхливі емоції: „Слово „*Іван*” ножем черкнуло по Мартиному серці. Відчула, як нагле здригнулася і кров боляче розприснулася по всьому тілі. Очі миттю налились прозорим кришталем, зробилися більшими і ніби застигли, щоб не розсипати блискучі перли. Та дарма. Здалося, що в очах запекло, і вона мимоволі кліпнула. Дві великі перлини викотилися і збігли розпаленим обличчям”. Однак і при зображенні такої психологічної сцени (як, зрештою, і у випадку з ЛХА Чорний у повісті „Юра Чорний”) Ю.Станинець залишається вірний принципам реалізму.

У тексті роману „Сусіди” Ю.Станинець майстерно використовує антропоніми, зокрема частовживані власні імена людей як ефективний мовний засіб типізації. Так, сільських хлопчаків письменник узагальнено називає здрібнілими варіантами популярних імен: „*Іванко, Петрик, Василько* клянуться /.../, що найлиш прийде весна, де яке буде гніздо, всі знищать”. А ім’я *Іван* в одному з епізодів роману „Сусіди” не лише набуває типізуючого, узагальненого онімного значення, а й соціальної значущості, вка-

зує на селянське походження денотата: „...суд завжди тільки пани виграють, а ми, *Йвани*, завжди програємо”.

Юрій Станинець, не виходячи за рамки антропонімійного реалізму, майстерно передає динаміку переходу національної значущості ЛХА в соціальну. Так, ЛХА *Юра* у репліці місцевого корчмаря втрачає характерну національну (українську) значущість та набуває вторинної, контекстуальної соціальної значущості, вказуючи, що носій імені *Юра* – простолюдин, звичайний селянин, тоді як ЛХА *Гросман* не стільки вказує на національне походження денотата, скільки на його вищий соціальний статус. Наприклад: „Слухай, *Юро*... Слухай ти, *Юро*. Ти для мене – ніякий пан, жодний староста. Ти – *Юра*, ти затям, що ти *Юра*, а я – *Гросман*. Побачиш!”.

У дусі традиційної української народної антропонімії Ю.Станинець творить і ЛХА-прізвиська. Однак зразу зазначимо, що в тексті роману „Сусіди” цим мовностилістичним засобом письменник користується дуже економно, побоюючись, що активне використання ЛХА-прізвиськ негативно позначиться на антропонімійному реалізмі твору. Тому у всьому тексті роману „Сусіди” ми виявили лише два ЛХА-прізвиська, і обидва ці оніми біблійного походження. Саме біблійне значення апелятива *патріарх* „глава роду; найбільш поважана людина в якому-небудь колективі” [6] стало мотиваційною основою для ЛХА *Патріарх*. „Село звало *Гаврила патріархом*. І не випадково, бо його голова вмещала стільки, скільки не подужала б найтовстіша книга. Що знає напам’ять усі богослужіння, то ще нічого. Що „Життя святих” пам’ятає, ніби вчора прочитав, і знає котрий день котрого святого в році і життя кожного розкаже вам до дрібниць – то не диво. А от, що знає світських історій – то треба не менше одного життя, щоб усіх їх переслухати”. ЛХА *Патріарх* у романі „Сусіди” набуває символічно-біблійного звучання, цей онім стає одним і провідних виразників ідеї соборності українських земель та українськості Закарпаття, адже саме *Патріарх* в одному

з переказів проголошує: Давно се було. Дуже давно [...]. Тоді ще і у нас тут, і в усьому князівстві говорилося єдиною нашою простою народною мовою, бо всюди була наша київська і галицька земля. Із цього боку першими нашими сусідами (на той час іще сусідами) були мадяри-угри”.

Біблія також стала джерелом ЛХА *Юда скаріцький*. Цей ЛХА в устах Юри Станчука стає характеристичним прізвиськом для Мошка, що викриває зрадливість та віроломність денотата, а також має виразний місцевий колорит, бо другий компонент – діалектний: *скаріцький* (*Іскаріотський*). Однак зазначимо, що у виданні 2006 р. ЛХА *Юда скарідський* записаний хибно, бо, на нашу думку, обидва компоненти назви треба писати з великої літери, бо *Юда скаріцький* є двокомпонентним ЛХА.

Як бачимо, Ю.Станинець в історії закарпатоукраїнської літературно-художньої антропонімії зарекомендував себе неперевершеним майстром реалістичного напрямку. Усі літературно-художні оніми (а в Ю.Станинця представлено не лише ЛХА, а й топоніми, зооніми, власні назви християнських свят) присвоюються у суворій відповідності до закарпатських народних традицій. На прикладі ЛХА *Чорний* Ю.Станинець разом з Ю.Яновським показали не тільки можливість наповнення ЛХА глибоким психологізмом, а й засвідчили соборність нової української літературно-художньої антропонімії як на великій Україні, так і на тогочасному Закарпатті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. / Л. Белей. – Ужгород, 1995. – С. 102.
2. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 617–618.

3. Ребрик І. „Як дивитися на білу смерть пелюсток?..” / І. Ребрик // Ю.Станинець Юра Чорний: Повість. Оповідання. Новели. – Ужгород : Карпати, 1991. – С. 6-7.
4. Ребрик Н. Велика правда життя і творчості Юрія Станинця / Н. Ребрик // Юрій Станинець. Сусіди: Роман. – Ужгород: Гражда, 2006. – С. 10.
5. Скрипник Л.Г, Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник. – К. : Наук. думка, 1996.
6. Словник української мови: В 11 т. / Ред. кол. І. К.Білодід... – К. : Наук. думка, 1975. – Т. 6. – С. 97.
7. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 100-109.
8. Чучка П. П. Украинские андронимы на славянском фоне / П. Чучка // Перспективы развития славянской ономастики. – Москва : Наука, 1980. – С.161.
9. Чучка П. П. Традиційні імена закарпатських українців / П. Чучка // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2003. – С.179, 184, 188.
10. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / П. Чучка. – Львів : Світ, 2005.
11. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття / П. Чучка . – Ужгород, 2008. – С.41.

Анотація. У статті піддаються аналізу національно стилістичні особливості ЛХА прозових творів закарпатоукраїнського письменника Ю.Станинця.

Проведений аналіз показав, що, окрім антропонімійного реалізму, на творення та вибір власних назв персонажів позначилися спроби тлумачити власні назви персонажів з погляду модерністської естетики.

Annotation. The article is devoted to national-stylistic peculiarities of LXA in prose works of Transcarpathian writer J. Stanynets.

The given analyses is illustrated that besides anthroponymic realism the cryation and selection of the proper names of the characters have been marked on the attempts to interpred such names by means of modernist esthetics.

Ключові слова: літературно-художні антропоніми, функціонально-стилістичні особливості, конотація, стилістична значущість.

Key words: literary-artistic anthroponyms, functional-stylistic peculiarities, connotation, stylistic significance.